

*Ткачук Т. І.,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ У СУЧАСНІЙ ТРАНСЛЯТОЛОГІЇ ЯК МЕХАНІЗМ АДЕКВАТНОЇ ПЕРЕДАЧІ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті висвітлено поняття перекладацьких адаптивних стратегій та проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників на причини їх використання у процесі перекладу. Адекватну трансляцію прагматики та культурної специфіки вихідного тексту та їх відбиття у цільовому тексті визначено як пріоритетні чинники, що спонукають перекладача до застосування адаптацій.

Ключові слова: перекладацькі адаптації, адаптивні стратегії, вихідний текст, цільовий текст, культурні реалії, культурно-специфічна лексика, соціокультурний контекст.

Постановка проблеми. Кожний перекладач у своїй професійній діяльності неминує стикається з тим, що наявні структурні та граматичні відмінності у будові мов перешкоджають створенню перекладу, що був би абсолютно ідентичним оригіналу. Сучасні перекладацькі студії пропонують звертатися до лінгвокультурних та прагматичних адаптацій як способів маніфестації семантико-структурних розбіжностей вихідного та цільового текстів, що неминує позначається й на обсязі текстів (Ф.С. Бацевич, В.В. Демецька, С.Г. Тер-Минасова, L. Bowker, C. Buesa-Gómez, M. Muñoz-Calvo, M. Cronin, D. Kenny, J. Pearson, M.A. Ruiz-Moneva).

Переклад розуміється як процес трансформації змісту мовного фрагменту (речення, абзацу, тексту) однієї мови в іншу [9, с. 21]. Головною вимогою до перекладу є адекватність, тобто точна передача форми та змісту оригіналу рівноцінними засобами. Адекватний переклад викликає у іншомовного отримувача реакцію, яка відповідає комунікативній установці відправника [4, с. 18].

Доцільність різноманітних перекладацьких трансформацій зумовлена необхідністю передачі в перекладі комунікативного значення вихідного тексту навіть всупереч асиметрії мовних та культурних систем, оскільки поняття перекладацької трансформації наразі стає чи не найуживанішим терміном сучасної транслятології, що активно досліджується теоретиками та практиками перекладу (Н.К. Грабовський, В.В. Демецька, Я.И. Рецкер, M. Baker, L. Bowker, M. Cronin, D. Kenny, D. Kenny, E.A. Nida, J. Pearson, G. Saldanha, C.R. Taber.).

Однак попри достатньо розлоге висвітлення перекладацьких трансформацій та відповідних перекладацьких адаптивних стратегій в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників вбачається доцільним все ж ампліфікувати причини та мотиви, що схилиють перекладача на користь застосування прагматичних та лінгвокультурних адаптацій в процесі перекладу, та експлікувати їх потенціал до трансляції соціокультурних та комунікативно-прагматичних нюансів тексту.

Метою статті є, по-перше, з'ясування текстових параметрів, що спонукають перекладача до комплементації репро-

дуктивного перекладу прагматичними та лінгвокультурними адаптаціями та трансформаціями, а по-друге, систематизація підходів до трактування перекладацьких адаптацій у сучасній транслятології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що прагматична адаптація бачиться як зміни, що вносяться до тексту перекладу з метою індукувати необхідну реакцію у одержувача [2, с. 44]. Проте вбачається доцільним розглядати перекладацьку адаптацію як проміжну зону, що дає змогу шляхом використання адаптивних моделей прагматичних типів текстів пояснити необхідність застосування трансформацій, інтегруючи, відтак, теорію комунікації, прагмалінгвістику і теорію перекладу [3, с. 12]. Адаптивні перекладацькі моделі покликані розкрити причини трансформаційних змін під час здійснення трансляції тексту чи дискурсу з однієї мови та культури в іншу.

Адаптація – це тип перекладу з домінантною прагматичною настановою та орієнтацією на стереотипи очікування носіїв мови-реципієнта та його культури [7, с. 79]. Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції, а також від вільного відтворення текстів за мотивами або інших різновидів інтертекстів полягає в тому, що переклад-адаптація передбачає зіставлення й перевірку текстом оригіналу за умов домінантної орієнтації на мовні й культурні пріоритети реципієнта. Адаптація переважно бачиться дослідниками як вид мовного посередництва, що є доконечною формою перетворень, допустимих у перекладі [4, с. 41]. Однак існує інший підхід, за якого адекватність перекладу прагматично зорієнтованого тексту можлива за умов його адаптації до лінгвокультурних стереотипів реципієнта. За такого бачення співвідношення репродуктивних та адаптивних стратегій в перекладі залежатиме від прагматичної заданості певного типу вихідного тексту або дискурсу. Відтак перекладацька адаптація не суперечить репродуктивному перекладу, а є комплементарною стратегією, що уможлиблює відтворення в цільовому тексті або дискурсі прагматичного потенціалу у процесі перекладу з урахуванням лінгвокультурних стереотипів носіїв мови та культурних реалій реципієнтів тексту або дискурсу [10, с. 96].

Ступінь близькості або ж віддаленості перекладу від вихідного тексту варіюється для різних типів адаптивних текстів, що зумовлено прагматичними проблемами перекладу, які охоплюють факти мовного та позамовного порядку. До таких фактів належать жанрово-стилістичні особливості текстів мов вихідного та цільового текстів, їх неоднакова прагматична цінність, функціональна роль мовного знака у повідомленні, власне прагматична установка самого перекладача [3, с. 58]. Окрім того, коло таких фактів охоплює національно-культурну специфіку носіїв мови оригіналу та реципієнтів перекладу, фо-

нові знання учасників комунікації, їхні соціально-психологічні характеристики. Необхідність прагматичних адаптацій постає через відмінності семантичних структур співвідносних слів у мовах, що залучені до процесу перекладу [8, с. 107].

Посеред іншого прагматична адаптація у перекладі є способом подолання мовних труднощів, які умовно можна поділити на «очевидні» і «приховані» [6, с. 93]. До очевидних мовних труднощів С. Тер-Мінасова відносить відмінності у граматичній будові мови та відмінності у фонетиці й орфографії, а до прихованих – значення одиниць, що зіставляються, їх стилістичні конотації, лексико-фразеологічну сполучуваність, а також феномен «неправдивих друзів перекладача» [6, с. 112]. Екстралінгвальні, соціокультурні труднощі, що охоплюють безеквівалентну лексику; соціокультурні конотації; соціокультурний контекст, що відповідає узусу мови перекладу, та переклад власних назв також становлять виклик для перекладача.

З огляду на мовні і культурні відмінності оригіналу й перекладу та необхідність своєрідної інсталяції оригіналу в чуже йому мовне і культурне середовище у процесі перекладу вихідний текст зазнає деформацій на рівні форми та на рівні змісту. Такі деформації є результатом імплементації певної перекладацької концепції, наявності якої у перекладача передбачає усвідомлення мети перекладу і вибір відповідно до цієї мети певної стратегії перекладу, що визначається характером перекладацьких втрат [2, с. 508].

Свідоме застосування перекладачем адаптивних стратегій передбачає, по-перше, використання переважно мовних і культурних моделей реципієнта, а по-друге – відтворення прагматичного потенціалу оригінального тексту в перекладі, що приведе до адекватної ідентифікації реципієнтом типу тексту та дискурсу в перекладі [4, с. 96]. Адаптація передбачає дві стратегії: адаптацію типу тексту та адаптацію інформації типу тексту. Застосування адаптації інформації в культурі перекладу пояснюється тим, що зміна інформації типу тексту та засобів її подання зумовлена лінгвокультурними розбіжностями вихідного тексту та тексту перекладу. Адаптація інформації передбачає пріоритетність інформації типу тексту, що відповідає не так власне перекладу, як авторській редакції [3, 240].

Ідентифікація тексту або дискурсу передбачає адекватність на структурно-композиційному та семантико-стилістичному рівнях, що практично означає розпізнавання тексту або дискурсу за умови обслуговування аналогічної функції вихідного тексту в культурі реципієнта адекватними структурними та семантичними засобами. Ступінь близькості чи віддаленості від тексту оригіналу може варіюватися для текстів, що проходять адаптацію, якщо домінантною є орієнтація на мовні й культурні переваги рецептора.

Адаптивний і прагматичний потенціал тексту пропорційні частотності функціонування культурно зумовлених мовних одиниць, до яких належать реалії, символи, лінгвоконцепти, та залежать від домінування прагматичної функції [7, с. 47].

У разі збільшення елементів певних слотів під час зсуву від одного типу тексту в інший у рамках одномовної комунікації пряме транспонування цих елементів в умовах двомовної комунікації може призвести до хибної атрибуції типу тексту цільовою аудиторією [4, с. 123]. Лінгвокультурологічні моделі прагматичних типів текстів слугують для виявлення відмінностей жанрових стереотипів аудиторій відправника і реципієнта, а також окреслюють межі застосування перекладацької адаптації.

Необхідність використання адаптивних перекладацьких моделей підтверджується й тим фактом, що прагматичний потенціал тексту неможливо відтворити засобами власне репродуктивного перекладу, про що свідчать аналіз оригіналів і перекладів [8, с. 29]. Саме тому збереження прагматичного потенціалу тексту в умовах іншокультури з домінантною орієнтацією на мовні та культурні стереотипи реципієнта залежить від відповідного рівня залучення як репродуктивних, так і адаптивних стратегій [3, с. 85].

Включення лексики зі специфічною й унікальною семантикою потребуватиме залучення перекладацьких коментарів, що неминуче призведе до збільшення обсягу і, відповідно, до «ускладнення» цільового тексту використанням адаптивних стратегій. У разі, коли перекладач вдається до елімінації культурно-специфічної лексики під час перекладу, це може призвести до нівелювання лінгвокультурної специфіки мови тексту оригіналу.

Приступаючи до перекладу, перекладач має встановити низку істотних моментів з метою адекватного відтворення прагматичного потенціалу оригіналу для досягнення поставленого завдання: справити бажаний ефект на реципієнта перекладеного тексту. По-перше, перекладач повинен усвідомити комунікативні інтенції творця тексту, продиктовані певними комунікативними потребами. По-друге, встановити домінантну функцію тексту, яка й визначає прагматичний вплив на реципієнта тексту. До прикладу, тексти суспільно-політичного характеру покликані справити враження та здійснити сугестивний вплив на публіку. По-третє, вагому роль відіграє комунікативна спрямованість цільового повідомлення при врахуванні прагматичних аспектів перекладу.

Варто зважати на той факт, що приналежність рецептора перекладу до іншої лінгвокультурної спільноти нерідко призводить до того, що еквівалентний переклад виявляється прагматично неадекватним. Значущим фактором адекватності перекладу за таких обставин виявляється наявність у перекладача вторинної лінгвістичної свідомості. У такому разі перекладач вдається до прагматичної адаптації перекладу, коригуючи текст необхідним чином.

Прагматична адаптація покликана забезпечити адекватне розуміння повідомлення рецепторами перекладу. Орієнтуючись на «усередненого» рецептора, перекладач мусить усвідомлювати, що цілком зрозуміле читачам оригіналу повідомлення може бути незрозумілим читачам перекладу внаслідок відсутності у них необхідних фонових знань [1, с. 184]. У цьому разі перекладач вводить у текст перекладу додаткову інформацію або ремарки, таким чином заповнюючи когнітивні лакуни та допомагаючи рецептору зрозуміти текст оригіналу.

Я. Рецкер виокремлює 7 лексичних трансформацій, таких як:

- 1) диференціація значення: перекладацька трансформація, за якої домінуючим стає контекстуальне значення слова;
- 2) конкретизація значення: лексична трансформація, внаслідок якої лексема ширшої семантики в оригіналі замінюється на лексеми вузької семантики у перекладі;
- 3) генералізація: лексема з вузьким значенням у процесі перекладу замінюється на лексеми з ширшим значенням;
- 4) смисловий розвиток: лексична трансформація, пов'язана з контекстуальною заміною, у результаті якої у перекладі вжито лексеми, значення якої є лінгвістичним розвитком значення цієї лексеми в оригіналі;

5) антонімічний переклад: трансформація, за якої форма слова або словосполучення замінюється на протилежну, при цьому зміст залишається майже незмінним;

6) цілісна перебудова: різновид семантичного розвитку, коли трансформації зазнає усе речення;

7) компенсація втрат у процесі перекладу, що викликана потребами перекладу культурно-специфічної лексики та культурних реалій. Компенсація може носити семантичний або стилістичний характер: семантична покликана відтворити безеквівалентну лексику – реалії, тоді як стилістична компенсація має на меті викликати у читача цільового тексту ті ж емоційні реакції, що й у читача вихідного тексту [5, с. 48].

Висновки. З огляду на проведену розвідку підсумуємо, що перекладацькі адаптації покликані забезпечити адекватну трансляцію безеквівалентної лексики, культурно-специфічних реалій та соціокультурного контексту з урахуванням узусу мови перекладу. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у детальній інвентаризації інструментарію прагматичних та лігвокультурних перекладацьких адаптацій з огляду на різні прагматичні типи текстів.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Онови комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: «Академія», 2004. – 344 с.
2. Грабовський Н.К. Теорія перекладу / Н.К. Грабовський. – М.: Изд-во Московского университета, 2007. – 544 с.
3. Демецька В.В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми: Монографія / В.В. Демецька. – Херсон: МЧП «Норд», 2006. – 378 с.
4. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі. : Дис... д-ра наук: 10.02.16 / Демецька В.В. – Таврійський національний ун-т ім. – К., 2008. – 508 с.
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода: 4-е издание / Рецкер Я.И.. – Валент, 2010. – 244 с.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

7. Baker M., Saldanha G. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / M. Baker, G. Saldanha. – Routledge, 2009. – 704 p.
8. Muñoz-Calvo M., Buesa-Gómez C., Ruiz-Moneva M.A. New Trends in Translation and Cultural Identity / M. Muñoz-Calvo, C. Buesa-Gómez, M.A. Ruiz-Moneva. – Cambridge Scholars Publishing, 2009. – 470 p.
9. Nida E.A., Taber C.R. The Theory and Practice of Translation / E.A. Nida, C.R. Taber. – BRILL, 2003. – 218 p.
10. Unity in Diversity: Current Trends in Translation Studies / L. Bowker, M. Cronin, D. Kenny, J. Pearson. – Routledge, 2016. – 208 c.

Ткачук Т. И. Переводческие адаптивные стратегии в современной транслятологии как механизм адекватной передачи коммуникативно-прагматического значения

Аннотация. В статье раскрыто понятие переводческих адаптивных стратегий и проанализированы взгляды отечественных и зарубежных ученых на причины их использования в процессе перевода; адекватная трансляция прагматики и культурной специфики исходного текста, а также их отражение в целевом тексте определены как приоритетные факторы, побуждающие переводчика к применению адаптации.

Ключевые слова: переводческие адаптации, адаптивные стратегии, исходный текст, целевой текст, культурные реалии, культурно-специфическая лексика, социокультурный контекст.

Tkachuk T. Adaptive strategies in modern translology as the means of communicative and pragmatic meaning adequate rendering

Summary. The concept of translation adaptive strategies has been highlighted in the article; furthermore, the views of domestic and foreign researchers concerning the reasons for their use in translation have been analyzed; adequate rendering of pragmatics and culture-specific issues of the original text and their reflection in the target text has been identified as priority factor prompting the interpreter to use adaptations.

Key words: adaptation, translation, adaptation strategies, source text, target text, cultural realities, culture-specific language, socio-cultural context.